

Opmerkingen over de klassestrijd

Jaques Kergoat

Medio september 1995 organiseerde het tijdschrift *Actuel Marx* een internationaal Marx-congres aan de universiteit Paris-X Nanterre. Vier dagen lang namen verscheidene honderden mensen deel aan tientallen workshops en plenaire discussies met evenveel inleiders en panelleden... In de komende nummers van dit tijdschrift publiceren we een aantal congresbijdragen. Jaques Kergoat bijt de spits af.

Men heeft mij gevraagd naar een aantal reflecties over de klassenstrijd, over de resultaten van een eeuw strijd, en over ons hedendaags concept ervan.

Misschien moet men zich eerst afvragen welke plaats Marx zelf aan de klassenstrijd toekent. In het *Communistisch Manifest* staat: “*De geschiedenis van de gehele maatschappij tot vandaag is de geschiedenis van de klassenstrijd.*” Zo gesteld lijkt het duidelijk dat voor Marx de klassenstrijd de motor van de geschiedenis is. Deze bewering wordt betwist. Sommigen menen dat voor Marx de ontwikkeling van de productiekrachten de motor van de geschiedenis is. Ze beroepen zich daarvoor op verschillende fragmenten uit het werk van Marx. Het duidelijkste citaat in dit verband vinden we waarschijnlijk in het woord vooraf van de *Bijdrage tot de Kritiek op de Politieke Economie* uit 1859: “*Op een zeker ontwikkelingsniveau komen de materiële productiekrachten van een maatschappij in botsing met de bestaande*

productieverhoudingen. (...) Zo begint een tijdperk van sociale revolutie.”

Gesteld voor de keuze tussen deze twee interpretaties, geloof ik dat Marx denkt dat het de klassenstrijd is die de geschiedenis maakt, maar dat dit gebeurt binnen historisch bepaalde voorwaarden, die met name gedetermineerd worden door de ontwikkeling van de productiekrachten.

Ik geloof dat dit wel degelijk is wat Marx dacht. Ik geloof ook dat deze benadering, ook al is ze, zoals in het geciteerde fragment uit het *Communistisch Manifest*, kernachtig voorgesteld, de meest gepaste is om ons te helpen nadenken over de continuïteiten en discontinuïteiten van onze maatschappelijke geschiedenis. Door deze benadering vermijden we de soms te lineaire visie die ons door bepaalde formuleringen over de ontwikkeling van de productiekrachten kan doen perplex staan.

Wij worden klaarblijkelijk geconfronteerd met een soort degradatie van het nadenken over de

klassenstrijd. Daarvoor zijn er vele redenen. De eerste reden is waarschijnlijk dat de twijfel over de mogelijkheid om de wereld en het leven te veranderen, voor sommigen ook leidt tot verbanning van de debatten over de klassenstrijd. Terwijl Marx zelf zijn eigen originaliteit niet situeerde in het feit dat hij de klassenstrijd zou ontdekken hebben, maar in zijn stelling dat de klassenstrijd noodzakelijk uitmondt in de afschaffing van alle klassen en in een klassenloze maatschappij (Brief aan Wedemeyer, 5 maart 1852).

De tweede reden komt zonder twijfel voort uit het onderzoek naar het bestaan zelf van sociale klassen, en in het bijzonder naar het bestaan van de arbeidersklasse.

De derde reden is dat de werking van verschillende individualiseringsprocessen binnen de maatschappij diepgaand het belang van het collectief heeft doen verbleken ten voordele van al wat het individu voortdrijft. Daarbij komt nog de begrijpelijke wil van bepaalde marxisten om zich voortaan af te vragen wat het statuut van de subjectiviteit binnen de sociale geschiedenis is. De vierde reden verwijst naar de geestdrift over alle consensustheorieën, en in het bijzonder naar de bereidheid om in de ondernemingen een gevoel van verbondenheid, een bedrijfscultuur, enz. te ontwikkelen. Misschien is dat niet nieuw. Maar de ophemeling, in 1985, van de ondernemingsgeest, van de ondeelbaarheid van het bedrijf, het appèl om wat de Fransen noemen de "vooroordelen" t.a.v. de ondernemingen op te geven, kwam echter niet van het Franse patronaat, maar van de toenmalige socialistische eerste minister, Laurent Fabius. Die besloot op te roepen om "de terughoudendheid ten opzichte van de industrie" te overwinnen. Het was duidelijk: wil men onbevooroordeeld lijken, dan benadert men de wereld van de arbeid voortaan beter langs de omweg van het management en ziet men beter voor een tijdje af van strijd en conflict.

Ik wil mij dus concentreren op het afwegen van het belang van de klassenstrijd in de loop van een eeuw, zowel in de grote omwentelingen als in het dagelijkse leven. Vervolgens zal ik proberen om

de preciese plaats te onderzoeken die de klassenstrijd vandaag in de maatschappij inneemt. Ten derde wil ik even stilstaan bij de mogelijke uitingen van verschillende relaties van dominantie.

Een eeuw klassenstrijd

Als we het hebben over klassenstrijd, hebben we het over "strijd". En ook al hebben de marxisten het soms vergeten - zie maar naar het nogal beperkte aantal werken dat gewijd is aan de manier waarop het leger van het kapitaal leeft, strijdt en zich organiseert - deze strijd confronteert toch erg reële tegenstanders met elkaar, op de eerste plaats de arbeidersklasse en de kapitalistische bourgeoisie. Deze strijd die de klassen tegenover elkaar stelt, loopt nu eens uit op winst voor de ene partij en dan weer op winst voor de andere. De klassenstrijd kan ook - en dat is zelfs dikwijls het geval - leiden tot compromissen, die min of meer gunstig zijn voor één van de actoren. De resultaten van de strijd zijn in feite afhankelijk van de krachtsverhouding tussen de klassen.

De geschiedenis van de klassenstrijd is niet de geschiedenis van de overwinningen van de arbeidersklasse. Zij is de geschiedenis van haar overwinningen, van haar nederlagen en van haar compromissen.

Marx was niet geneigd om alleen een lineaire visie op de klassenstrijd voor te stellen - een visie die te maken heeft met het gevoel dat de kapitalistische contradicties gaandeweg slechts zouden kunnen verergeren. Hij zag ook en vooral de immanente voltooiing van de klassenstrijd door de overwinning van de arbeidersklasse. Dit gezichtspunt heeft waarschijnlijk twee consequenties voor het gebruik van het concept 'klassenstrijd'.

Het eerste gevolg is dat men slechts aandacht heeft voor de "grote etappes" van de klassenstrijd, waarbij misschien haar continuïteit en haar dagelijkse aspecten in de mist verdwijnen.

Het tweede gevolg is dat men binnen deze "grote etappes" slechts aandacht besteedt aan de aspecten die de oorspronkelijke voorspelling van

de onstuimige vooruitgang van de arbeidersklasse bevestigen, namelijk deze die men kan analyseren als overwinningen, ten koste van de analyse niet alleen van de nederlagen, maar vooral van de compromissen.

Ik blijf ervan overtuigd dat men de grote gebeurtenissen van deze eeuw niet kan begrijpen zonder een directe verwijzing naar de klassenstrijd. Dat geldt voor de oorlog van 1914-18, zowel omdat er augustus 1914 als omdat er oktober 1917 was. Dat geldt ook voor de crisis van 1929 en de manier waarop daarna - binnen bepaalde landen en voor een zekere tijd - de verhouding kapitaal-arbeid zich ontwikkelde. Terloops wil ik stellen dat één van de verdiensten van de auteurs die het "fordistisch compromis" hebben bestudeerd, bestaat uit hun signalement van de mogelijkheid tot "compromissen" tijdens de grote etappes van de klassenstrijd.

Dit geldt eveneens voor de Tweede Wereldoorlog en zijn prolegomena, de zware nederlagen van de arbeiders tegen het fascisme. Het fascisme is in geen enkel opzicht de uitdrukking van een archaïsche tendens van het kapitaal, het is integendeel juist één van de middelen die het rijpe kapitalisme aanwendt tegen een reproductiecrisis van het kapitaal om precies de voorwaarden zelf van deze reproductie te wijzigen. Met betrekking tot de nederlagen van de arbeiders merkt men onvoldoende op dat ze een plotseling zeer duidelijke halt hebben toegeroepen aan wat zou kunnen overkomen als de onweerstaanbare stap van de mensheid naar de vooruitgang. Dit geldt eveneens voor het opduiken van verzetsgroepen en van de dynamiek waarvan ze de dragers waren.

Het geldt ook voor de koloniale revolutie, de reusachtige emancipatiebeweging van de koloniale volkeren die de naoorlogse periode kenmerkt en die een uitdrukking is van de strijd tegen de nationale onderdrukking en tegen de sociale uitbuiting. Het spreekt vanzelf dat, gedurende deze hele periode, de verloochening en het verraad door de sociaal-democratische organisaties of door organisaties die door de sociaal-democratie beïnvloed zijn, en de verloochening en het verraad door de

stalinistische organisaties of organisaties die door het stalinisme beïnvloed zijn, de rol van de klassenstrijd in de wereldgebeurtenissen minder transparant hebben gemaakt. Dat was in het bijzonder waar wanneer een dagblad - dat ruim de boventoon voerde bij de intellectuelen die zich op het marxisme beriepen - de inzet van de klassenstrijd helemaal identificeerde met de preoccupaties van de Sovjet-diplomatie. Een deel van de marxiserende gemeenschap had zowel tijd, als repressie van dissidenten en onlusten nodig, om te erkennen dat in Oost-Berlijn in juni 1953, net als in Poznan in juni 1956 en in Budapest in oktober van hetzelfde jaar, de symboliek in de war geraakt was. Het waren wel degelijk Sovjet-tanks die waren belast met de repressie van de arbeiders. Deze pantserwagens waren - voorzien van een Rode Ster - afkomstig uit de combinaten waarbinnen de arbeidsdeling was afgeschaft, ze waren materiële producten van de nieuwe productieverhoudingen die door de Oktoberrevolutie waren ingevoerd.

Men begrijpt dat de klassenstrijd vanaf toen een beetje clandestien haar weg ging. Toch moest men er aan wennen dat ze haar weg verder zette. Tot die enkele schitterende weken of dagen van die meimaand waarin het zegevierend offensief van de Vietnamese strijders samenviel met de meimaand toen men ging geloven dat de arbeidersraden Praag zouden besturen en de meimaand van de studentenbarricades en de fabrieksbezettingen in Frankrijk.

Omdat ook electorale vervaldagen binnen ons opzet vallen, voeg ik hier aan toe dat de verkiezing van de linkse kandidaat tot president van de Franse republiek (in mei 1981) eveneens het resultaat is van de klassenstrijd - een product dat wel verschilt van mei '68 en van de opgehoopte strijdbaarheid van het erop volgend decennium. Zelfs indien de herinnering eraan vandaag ongerijmd lijkt, mogen we deze interpretatie niet loslaten - indien we tenminste nog iets willen begrijpen van de wereld waarin we vandaag leven.

Maar nu we eer bewezen hebben aan enkele grote momenten waarop de klassenstrijd zeker zijn

stempel heeft gedrukt, wil ik wijzen op enkele sporen van zijn meer dagelijkse aanwezigheid.

Op de keeper beschouwd is het misschien niet zo banaal om te onderstrepen dat de klassenstrijd ruim heeft bijgedragen om de voorwaarden te wijzigen waaronder de uitbuiting van de arbeidskracht plaatsgrijpt. De laatste tijd is de onderneming beschreven geworden als een consensuele ruimte, waar volop plaats is voor participatie en innovatie, dankzij de onvermoede ontmoeting van de groei van moderne technologieën met een generatie ondernemingsleiders die gericht zijn op participatief management. Ik zal hierover verder niets meer zeggen. Toch is het nogal belangrijk erop te wijzen dat de klassenstrijd de arbeidsvoorwaarden kan wijzigen, en dat men niet veroordeeld is tot de keuze tussen het ondergaan van de uitbuiting of het verbreken van de loonverbintenis.

Ik wil tevens beklemtonen dat de klassenstrijd reëel is geweest ook buiten het domein van de economie. Ik bepleit graag dat deze strijd voor een groot deel heeft bijgedragen tot de vormgeving van de moderne staat, die men vandaag waarschijnlijk niet meer zal beschrijven als *“een verschrikkelijk parasitair wezen dat zoals een vlies het lichaam van de Franse maatschappij bedekt en er alle porieën van verstopt”*, zoals Marx het stelde in de 18de Brumaire. Door de eisen op het vlak van de sociale zekerheid, door de strijd voor nationalisaties, door een aantal problemen te onttrekken aan de rechtstreekse confrontatie loontrekkers-werkgevers en ze onder te brengen in het domein van de politiek, heeft de klassenstrijd het functioneren van de staat grondig gewijzigd. Misschien worden we nu, na dat alles, in zekere gevallen geconfronteerd met een “staatsproductiewijze”, zoals Henri Lefebvre het noemde. Uit dit alles ontstond natuurlijk geen staat die “boven de klassen” staat, en evenmin heeft de staat zich ontdaan van zijn repressieve functies. Maar door het toevertrouwen van herverdelingsmacht aan de Keynesiaanse staat, aan de welvaartsstaat, een overdracht die soms gepaard ging met enigszins naïeve

verwachtingen, kwam een nieuw strijdperk tot stand.

Nogmaals, een strijdperk betekent niet dat de arbeidersklasse van overwinning naar overwinning holt. Het is dus raadzaam om hier te wijzen op een domein waar de klassenstrijd onbetwistbaar woedt, maar waar de heersende sociale klassen fundamenteel hun suprematie hebben behouden, namelijk in het onderwijs. Men kan de continuïteit van de hervormingen noteren en er zich dikwijls over verheugen: ogenschijnlijk werden vaak barrières opgeruimd: iedereen heeft toegang tot het middelbaar onderwijs en men heeft zich tot doel gesteld dat 80% van een leeftijdscategorie het baccalaureaatsniveau zou halen. Statistisch kan men moeiteloos aantonen dat steeds meer arbeiderskinderen school lopen. Maar het resultaat blijft onherroepelijk dat het de heersende sociale klassen zijn die zich door middel van het onderwijs in stand houden. En in de grond gebruiken zij de verworvenheid van het onderwijs om ervoor te zorgen dat de maatschappij zich reproduceert in al haar ongelijkheden en met al haar hiërarchische en kapitalistische kenmerken. Een arbeiderskind heeft vandaag nog altijd negen keer minder kans op een universitaire opleiding dan een kind uit de kringen van de hogere kaders of de vrije beroepen. Zeker, ondanks alle verklaringen van “neutraliteit” is de klassenstrijd wel degelijk doorgedrongen tot het instituut “school”, al was het maar door de strijd van de grote meerderheid van de leerkrachten, die hun opdracht natuurlijk niet beschouwen als de reproductie van een ongelijke maatschappij. Ook van buitenaf begonnen de golven van de klassenstrijd op de schoolmuren te beuken. Maar als de volksklassen deze strijd voerden, deden ze dit met veel respect. Alsof zij wiens vraag naar een opleiding het meest gelegitimeerd is, zich tegenover het instituut het minst op hun gemak, weinig vertrouwd op onbekende grond, ja zelfs weinig gelegitimeerd voelden. Misschien moeten we hier ook onderzoeken hoe en waarom het onderwijssyndicalisme zich, om zijn eenheid te vrijwaren, reeds een halve eeuw buiten de grote

arbeidersconfederaties heeft opgebouwd. Kortom - aangezien men mij om een beschouwing over een eeuw klassenstrijd vroeg - wanneer we ze laten beginnen bij Jules Ferry, dan heeft de schoolstrijd meer dan een eeuw geduurd. Het was een beslissende strijd en we hebben hem niet gewonnen.

Toch is er iets veranderd. Iets meer dan een eeuw geleden nog rechtvaardigde het heersende discours de sociale ongelijkheid op onderwijsgebied, terwijl het dit vandaag slechts kan veroordelen. Het is zeer zeker in naam van deze duidelijke consensus dat de klassenstrijd nog steeds, in alle legitimiteit, rekeningen te vereffenen heeft met het instituut "school".

De klassenstrijd als paradigma

Na deze summier schets van de manier waarop de klassenstrijd het uitzicht van onze eeuw heeft bepaald, wil ik nog verduidelijken waarom de hoger geciteerde zin uit het *Communistisch Manifest* dat de geschiedenis van de gehele maatschappij tot vandaag de geschiedenis is van de klassenstrijd, me een beetje afgedaan en eigenlijk inexact lijkt.

We kennen nu goed de geschiedenis van vele soorten van sociale organisatie. Of het nu gaat over bendes of stammen, ze beleefden eenvoudigweg hun evolutie doorheen complexe relaties, inrichtingen, conflicten, dwingende principes... dit alles zonder verband met de klassenstrijd, omdat sociale klassen gewoon niet bestonden. Er werd grondig onderzoek geleverd naar het ontstaan van structuren van verwantschap en alliantie. Ze zijn gegroeid uit wat men de familie van de relaties tussen generaties kan noemen; zij wogen op de evolutie van de maatschappij en ontstonden lang voor de klassenmaatschappijen. De verhouding tussen mannen en vrouwen, met de structurele dominantie van de eersten over de laatsten, komt als een sterk levende sociale constructie ook voor in maatschappijen waarin het privébezit van de productiemiddelen niet bestaat. De gewapende confrontaties, de oorlogen en zelfs slachtingen, tussen primitieve gemeenschappen zijn evenmin het gevolg van de klassenstrijd.

De kapitalistische productiewijze heeft, bij haar kristallisatie, geen nieuwe maatschappij uit de wildernis doen ontstaan. Er ontstond geen maagdelijke maatschappelijke formatie, ontdaan van alle vroegere vormen van overheersing, zonder enige herinnering aan de relaties die in de vorige eeuwen met de kern van de menselijke soort verbonden waren. Het is dus niet zo dat het hele netwerk van relaties die door het menselijk wezen in de maatschappij geweven werd, uit de klassenstrijd voortvloeit. Dat geldt evenmin voor alle contradicties, noch voor alle conflicten, noch voor alle vormen van overheersing. Uiteindelijk gaat het om een lange lijst van dominanties, waarvan men tevergeefs de oorzaak bij de klassenstrijd zou zoeken.

Bij de verhouding tussen de geslachten en tussen de generaties, moet men ook de verhoudingen tussen de naties voegen. Het gaat meer bepaald over de kwestie van het nationalisme, de verhoudingen van dominantie, angst en minachting die leiden tot racisme, de verhouding stad-platteland (of juist stedelingen-plattelandsbewoners), enz... De verhouding mens-natuur werpt, mijns inziens, andere vragen op.

De maatschappijen met klassenstrijd hebben het geheel van de reeds gesocialiseerde verschillen uit de klassenloze maatschappijen geërfd. Zij hebben de vastegelegde verhoudingen tussen de seksen, de generaties, de clans of de stammen, de rassen en de volksstammen, geërfd, zoals zij een verhouding tot de natuur hebben geërfd die dikwijls gekenmerkt is door schaarste, risico's vank bij natuurrampen, en strijd om te overleven. Deze differentiëringen stapelen zich op, stratificeren zich, verharderen, en blijven dus aanwezig.

Maar zij worden eveneens brutaal geconfronteerd met het verschijnen van sociale klassen, met de klassenstrijd en met de staten. Zij zijn herwerkt, vermengd, geïntegreerd in een complex geheel van nieuwe sociale banden: in deze betekenis, hebben ze natuurlijk alles te maken met de klassenstrijd. Maar deze laatste heeft ze met zijn eigen logica rondom zich geordend, deze strijd heeft ze niet onderworpen

aan zijn eigen samenhang, de klassenstrijd heeft ze nog minder een nieuw ontstaan verleend, deze strijd heeft ze niet voortgebracht.

Door deze benadering wordt uiteraard elke probleemstelling gebrekkig die de klassenstrijd zou verheffen tot het paradigmatisch punt. Dat zou namelijk inhouden dat a. de oplossing van de klassenstrijd voldoende zou zijn om te leiden tot de oplossing van alle andere vormen van conflict en dominantie, en dat b. elke poging om in te werken op de andere vormen van dominantie tevergeefs zou zijn, zolang ze, in laatste instantie, niet ernstig ontwikkeld kunnen worden in en door de overwinning van de arbeidersklasse, of, in elk geval, de verheving van de klassenstrijd.

Punt a. zou onvermijdelijk uitdraaien op het idee dat het voldoende zou zijn om het privébezit van de productiemiddelen (als sleutel voor de uitbuitingsrelaties) af te schaffen, opdat de andere overheersingsvormen in zekere zin uit zichzelf zouden verdwijnen, of tenminste toch zouden vervagen. Men weet waartoe deze overtuiging heeft geleid.

Punt b. loopt uit op het ondergeschikt maken van de strijd tegen de andere dominantievormen aan de klassenstrijd, en zelfs aan de klassenstrijd in zijn meest gereduceerde vorm. Dit is trouwens een oude historie van de arbeidersbeweging en haar ontmoeting met het marxisme. Het doet terugdenken aan de "drie anti's" van Jules Guesde - het anti-militarisme, het anti-kolonialisme en het anti-racisme - die hij voorstelde als zoveel verleidingen voor de proletariërs om hen af te houden van het enige echte "anti", het anti-kapitalisme. De gevolgen van dit punt b. gaan nog verder. Zeer dikwijls draaide het uit op het verbergen of ontraden van de strijd tegen de andere vormen van dominantie, omdat dit, alles wel beschouwd, de eenheid van de arbeidersklasse zou bedreigen. Bij nader inzien denk ik dat de ingevoerde splitsing binnen de politieke en militante activiteit tussen wat tot het publiek en wat tot het privé-domein behoort - een splitsing die door de vrouwenbeweging bij het begin van de jaren zeventig werd aangevallen - gedeeltelijk geworteld is in de paradigmatische visie op de klassenstrijd. Ik geloof niet dat we

van deze visie en haar consequenties af zijn: ik denk bijvoorbeeld dat ze nog steeds weegt op de houding van een zeker aantal arbeidersorganisaties tegenover de AIDS-kwestie enerzijds, en de homosexualiteitskwestie anderzijds. Ik ben er in ieder geval van overtuigd dat wij betalen en zullen blijven betalen voor de manier waarop wij de vrouwenstrijd, die als bedreigend voor de eenheid van de arbeidersklasse en dus voor de toekomst van de klassenstrijd werd opgevat, onder de mat hebben geveegd, geïsoleerd en gemarginaliseerd hebben. Men zou exact hetzelfde kunnen zeggen over de strijd van de gemigreerde arbeiders, en wat dat betreft, presenteert de geschiedenis ons reeds een eerste rekening: in Frankrijk heet ze Front National.

Ik voeg hieraan toe dat ik, bij het zo herpositioneren van de klassenstrijd, niet zeker ben Marx ontrouw te zijn. Iedereen weet dat hij later meer genuanceerde formules gebruikt dan in het *Communistisch Manifest*. In 1879 schrijft hij dat "*de klassenstrijd de voornaamste motor van de geschiedenis is*", en hij preciseert in hetzelfde jaar, in een brief aan Bebel: "*We vatten de klassenstrijd op als de meest beslissende motor van de geschiedenis*".

Voornaamste motor" of "meest beslissende motor", de formules zijn dus genuanceerder. Maar ik voeg er ook aan toe dat ik evenmin zeker ben dat de voornaamste vraag die we ons vandaag over onze verhouding tot het marxisme stellen, die van de trouw of de ontrouw is.

Dominantieverhoudingen: hoe uit te drukken?

Wij werpen dus de gebruikelijke verklaring die de dominantierelaties in haar totaliteit beschouwt als de zuivere en eenvoudige afspiegeling van de uitbuitingsrelatie in de gehele maatschappij. Maar betekent dat het kiezen voor het tegenovergestelde gezichtspunt, met name dat de uitbuitingsrelatie de zuivere en eenvoudige afspiegeling in het productiedomein zou zijn van een algemeen proces van "dominantie" dat in de totaliteit van de maatschappij aanwezig en actief is?

Voor een goed begrip: wij bedoelen niet dat de dominantie zich beperkt tot de politieke sfeer, noch dat de uitbuiting beperkt blijft tot de economische sfeer. Integendeel, wij willen aan de klassenstrijd zijn volledige politieke betekenis geven, tot en met de staatsvormen die erdoor worden voortgebracht of dat wat door deze staten wordt te niet gedaan. Wij hebben evenmin een "berekende" visie op de uitbuiting die zich zou richten op de meerwaarde en haar afpersingsvoorwaarden over het hoofd zou zien, en die feitelijk zou stellen dat de dominantievraag niets te maken heeft met de uitbuiting. Integendeel, wij denken dat dwang, geweld en diverse vormen van dominantie inherent zijn aan het arbeidsproces binnen het kapitalistisch systeem. Maar uit het feit dat dominantie en uitbuiting zo innig met elkaar verstrengeld zijn, kan het concept van uitbuiting niet worden afgeleid als eenvoudige afwijking van de algemene dominantieverschijnselen die in de maatschappij aan het werk zijn. Want niets laat ons toe te denken dat er precies zo een "algemeen" fenomeen bestaat. Heel wat pistes laten integendeel toe om te denken dat de wortels van verschillende dominantievormen niet tot elkaar te herleiden zijn, al naar gelang ze zich bijvoorbeeld situeren in de sfeer van de productie en de arbeidsdeling, in de sfeer van het overleven, de ruil of de beperkte ruimte, in de sfeer van de reproductie van de soort en de familiale instellingen, enz... Kortom, liever dan ten allen prijze te zoeken naar een gemeenschappelijke vorm, weze dit nu de uitbuiting of de dominantie, zou het misschien raadzaam zijn om erover na te denken in termen van interactie. We zijn er ons goed van bewust dat dit niet noodzakelijk betekent dat alle dominantierelaties op hetzelfde plan worden geplaatst. Duidelijk maken de geslachtsrelaties "geschiedenis". Men zal misschien meer genuanceerd, of met meer aarzeling, een antwoord formuleren voor de andere dominantieverhoudingen.

Het nieuwe fenomeen van de 19de eeuw is de manier waarop het kapitalisme de organisatie van de productiekrachten beheert, en de manier

waarop de klassenstrijd zich voortaan nestelt in de verhoudingen tussen hen die de productiemiddelen bezitten en hen die deze niet bezitten. Het is ook de manier waarop de moderne staat optreedt als waarborg voor het blijven voortduren en de reproductie van de kapitalistische sociale verhoudingen.

Want alle andere dominantievormen worden geconfronteerd met de klassenstrijd, veel meer dan dat ze op elkaar betrekking hebben of hadden. Men kan zelfs, voor het merendeel ervan, opmerken dat wanneer ze met de klassenstrijd verbonden zijn, hun verloop meestal in de richting van de vooruitgang van de gehele mensheid gaat, en dat, wanneer ze aan zichzelf overgeleverd zijn, ze daarentegen kunnen bijdragen tot een achteruitgang van de mensheid. Daarom blijft de klassenstrijd, ook als hij de andere dominantievormen niet verklaart, toch de grootste variabele, de breedste gezichtshoek op de problemen die de maatschappij kent. Natuurlijk moet men, om zich hiervan te overtuigen, geloven dat er nog steeds sociale klassen bestaan, dat er nog steeds een arbeidersklasse bestaat, dat deze beweegt en zich ontwikkelt. Men moet ook overtuigd zijn dat het ouvrierisme en zijn tendens om de arbeidersklasse te reduceren tot enkel de handarbeiders uit de grote industrie, heel wat ravage binnen de Franse arbeidersbeweging heeft veroorzaakt. Men moet eveneens overtuigd zijn dat de arbeid de arbeidsmaatschappij niet verlaat, dat hij verandert - en dat zijn verandering noodzakelijk is - maar dat zijn plaats centraal blijft, en dat dit ook de plaats verklaart die de klassenstrijd vandaag binnen onze maatschappij inneemt.

Na dit signalement van een reeks contradicties die niet uit de klassenstrijd voortvloeien, wil ik terloops wijzen op het feit dat er ook een gevaarlijke onsamenhang kan bestaan. Zo gaat het soms over aanzetten tot theorievorming over uitsluiting. Men zegt dat men niet kan spreken over uitsluiting van mannen en vrouwen die nog nooit deelnamen aan het systeem, die dus niet uit het systeem verjaagd zijn en zelfs een ander opbouwen. Men zinspeelt hierbij op de steeds

langere wachttijd die de jongeren kennen alvorens ze een baan vinden. Dit zou geen vorm van uitsluiting zijn, alsof er een norm bestaat waar men kan buitengehouden worden, terwijl zelfs de arbeidsnorm dag na dag zijn betekenis en realiteit verliest. Men stelt ten slotte dat de uitgesloten uiteindelijk als een bestendige categorie moeten worden beschouwen, grotendeels samengesteld uit werkelijk "onbruikbare" mannen en vrouwen, waarvan hun gebrek aan kwalificaties, of nog beter, aan competentie, er voor zorgen dat ze niet binnen afzienbare tijd opnieuw een arbeidsplaats vinden in de moderne industrie, administratie of diensten. Zeer zeker moet men solidair zijn met deze "onbruikbaren". Maar, zegt men, de financiële aderlating moet evenzeer de "geprivilegeerden" die nog werk hebben, als het patronaat of de regering treffen. Zo worden twee fracties van de arbeidersklasse van elkaar gescheiden en zelfs tegenover elkaar geplaatst: zij die voorlopig een betrekking behouden en zij die voorlopig van een loonbetrekking uitgesloten zijn. Dit is een grote vergissing en houdt een groot risico in.

Uitsluiting is geen verschijnsel dat vandaag opgedoken is uit men weet niet welk noodlot, uit men weet niet welke "natuurlijke" evolutie van onze maatschappij. Ze is het zuivere product van de wijze waarop het moderne management erin geslaagd is de leiding te bewaren over de controlemodaliteiten van de arbeidsproductiviteit. Zij is het zuivere product van de wijze waarop men de permanente vorming kan doen functioneren als een wijze van "permanente selectie" die leidt tot de uitsluiting van de oudste werknemers. Zij is het zuiver product van de wijze waarop men de kwalificatievereisten voor indienstname kan doen functioneren, niet als een eis die betrekking heeft op de te bezetten posten, maar als een vorm van anticipatie op de kwalificaties die de onderneming in de toekomst zou kunnen nodig hebben - een praktijk die honderdduizenden jongeren van de arbeid uitsluit. Meer algemeen is de uitsluiting het product van het mechanisme van werkonzekerheid, dat maakt dat elke dag het deel

van de huidige tewerkgestelden vergroot dat morgen al de cohorte van de uitgesloten kan doen aanzwellen. Kortom, zij is het product van de voorwaarden waaronder vandaag de afpersing van de meerwaarde plaatsgrijpt, het product van de krachtsverhoudingen die in het nadeel van de arbeidersklasse spelen. Zij is in deze betekenis geenszins losgekoppeld van de klassenstrijd.

Daarom is het trouwens schandelijk te zien hoe weinig de syndicale arbeidersorganisaties geneigd zijn om zich te verbinden met de uitgesloten, om hen ter hulp te komen, om hen te helpen zich te organiseren. Wanneer morgen corporaties van bedelaars zichzelf zullen organiseren, als antwoord op de afdankingen, of meer in het bijzonder op de collectieve lock-outs van deze zomer in La Rochelle, in Perpignan, en helaas, in de socialistische gemeente Pau en de communistische gemeente Tarbes, zal men dan wakker worden? Of wanneer morgen de verkopers van de *Réverbère*, van *la Rue*, of van nog andere publikaties, zich bescheiden zullen organiseren in een "associatie van krantenverkopers", wat zal men dan juist moeten zeggen? Indien de vakbonden erbij blijven om niet veel bijzonders te zeggen en om nog minder te doen, zullen ze in elk geval morgen een deel van hun klasse overleveren aan het populisme en overmorgen aan andere avonturen.

De klassenstrijd blijft dus het grote gezichtspunt (om te begrijpen) en de voornaamste hefboom (om te handelen). Maar wel op enkele voorwaarden.

Op voorwaarde dat men de klassenstrijd niet opbergt op de zolder van de desnoods eeuwige waarden, die men nu eenmaal af en toe moet afstoffen, maar dat men integendeel hem ook ziet in de historische context waarin hij zich manifestert.

Op voorwaarde dat men begrijpt dat de klassenstrijd niet heelhuids uit het kneed- en mengwerk kan komen dat hij oplegt aan de andere dominantievormen, maar dat ook hijzelf gewijzigd, vervormd, gekneed naar voren komt uit de contradicties die de andere variabelen opwerpen. In deze zin blijkt de benadering in

termen van “maatschappelijke formatie”, waaruit men verklaringen over de heersende productiewijze kan afleiden, zonder twijfel meer verrijkend dan de benadering in termen van productiewijze.

Wat het nadenken over deze meng- en articulatie-arbeid betreft, moeten we misschien een andere moeilijkheid vermelden. Natuurlijk kan de marxistische houding bijzonder vruchtbaar zijn om te trachten het geheel van dominanties te analyseren, wanneer het bijvoorbeeld gaat over alles wat voortkomt uit een dialectische benadering of over de nadruk die gelegd wordt op bewustwordingsprocessen. Maar op voorwaarde dat men juist omschrijft dat de andere dominantievormen geen “klonen” van de klassenstrijd zijn. Het is immers vrij gebruikelijk om de nadruk te leggen op de autonomie van deze of gene vorm van dominantie tegenover de klassenstrijd, terwijl men over deze dominantievormen nadenkt zoals over de klassenstrijd, en dezelfde mechanismen reproduceert, die in een andere wereld maar gedeeltelijk identiek functioneren.

Vanuit dit gezichtspunt geef ik bijvoorbeeld mijn aarzelingen toe over het concept “volksklasse”, dat met name naar aanleiding van het jodenvraagstuk ontwikkeld werd. Ik heb het gevoel dat, zeer historisch gesitueerd - het is zonder twijfel pertinent voor de kruistochten - het niet toegelaten is rekening te houden met de evolutie van een vraagstuk waarin op een andere manier etnische gegevens, religieuze gegevens, culturele kenmerken die eruit kunnen voortvloeien, de eigenschappen van een quasi-natie en het ideologisch vermogen van het grootkapitaal om het racisme te gebruiken als alibi voor zijn expansionistische projecten, en daarenboven de “functionele specialisatie” die volgens de periodes min of meer sterk was, zich vermengen. Men kan ze niet typeren als men enkel uitgaat van deze laatste dimensie. En men kan redelijkerwijze stellen dat de situatie van na de oorlog, door de holocaust en daarna door de creatie van de staat Israël, er voor zorgt dat de vraag naar de joodse identiteit slechts kan benaderd worden vanuit verscheidene dimensies

en ongetwijfeld met veel nuances.

Ik aarzel eveneens rond een concept zoals dat van de “geslachtsafbakening”. Zonder in te gaan op de mogelijke debatten over de huishoudelijke productiewijze, lijkt het zonneklaar dat zij behoort tot de mannelijke dominantie, uitbuiting en dwang. Maar daarom lijkt het nog niet nodig om de vrouwen te definiëren als een sociale klasse waarop men de redeneringen van Marx over de klassenstrijd kan toepassen, ook al trekt men de parallel met de lijfeigenschap en de slavernij en herinnert men zich dat dit laatste niet alleen uitbuiting van de arbeidskracht maar ook fysieke lichaamstoëigening impliceerde. Men kan zich afvragen of er bij de toeëigening door de mannen van de vrouwenlichamen, zoals dit vandaag gebeurt, niet meerdere causaliteiten in het spel zijn en of deze causaliteiten zich alle in hoofdzaak situeren binnen het kader van de productieverhoudingen.

Ik eindig met een opmerking over de processen van mondialisering en kapitaalbeweging. Het wordt steeds duidelijker dat, om het voortduren van zijn overheersing te waarborgen, de beweging van de zelforganisatie van het kapitaal nu een gebied bedreigt, dat, zoals Marx het trouwens heeft aangekondigd, zich van dag tot dag uitbreidt: productie zeer zeker, maar ook reproductie, communicatie, ecosysteem, zonder te spreken over de capaciteit tot destructie en zelfdestructie, gepaard gaande met de perfectioneringen van het atoomwapen. Deze situatie verhoogt de inzet tot dat universeel niveau waarop het alternatief “socialisme of barbarij” opdoemt. We hebben inderdaad geen enkele zekerheid aangaande de capaciteit van de kapitaalbeweging om zich van dit gebied van nieuwe technologische ontwikkelingen meester te maken met voorzichtigheid en zorg, “zoals een goede huisvader”. Dit wil zeggen op een manier die overeenkomt met de belangen zelf van zijn overheersing. Zoals Marx het zei, gelijkt het kapitalisme veel “*op de tovenaar die de duisternis oproept, maar vanaf het moment dat deze is ingetreden ze noch kan beheersen, noch zich er aan kan overleveren*”. De contradicties

waarvan de kapitaalbeweging vandaag doordrongen is, kunnen morgen zeer gemakkelijk een onverwachte algemene opstand uitlokken. Om op dit niveau een alternatief uit te werken, dat wil zeggen op een niveau dat de gehele menselijke soort aangaat, zal het nodig zijn alle overheersten samen te roepen en te vertrekken vanuit alle dominantieverhoudingen, waarbij men moet beseffen dat ze de klassen zelf doorkruisen. De centrale inzet van de klassenstrijd is vandaag zeker zijn eigen mogelijkheid om voort te bestaan, zoals Michel Verret dat misschien zou

zeggen. Dat is de “spil waar alles om draait” van de nieuwe coalitie, waarvan we goed weten dat ze het levenslicht niet zal zien door alleen maar op te komen voor de verdediging van de belangen van de verschillende categorieën van gedomineerden, maar door het zoeken naar een maatschappijtype, naar een type van maatschappelijke formatie, die de afschaffing van alle manieren van overheersing en uitbuiting nastreeft en mogelijk maakt.

(vertaling: Guy Quintelier/Robert Crivit)

